

Серія “Освітня мнемотехніка”
Заснована 2017 року

Геннадій Чепурний

ОСВІТНЯ МНМОТЕХНІКА

Навчально-методичний посібник

3-тє видання, оновлене зі змінами та доповненнями

*Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах*

УДК 37.015.31

Ч-44

*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист № 22.1/12-Г-310 від 27. 05. 2020 р.)*

Рецензенти:

О. В. Більська – кандидат педагогічних наук, доцент Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського;

О. П. Лайтан – учитель початкових класів вищої категорії, вчитель-методист Одеського ліцею “Фонтанський” Одеської міської ради, тренер-експерт проєкту “Освітня мнемотехніка”.

Чепурний Г. А.

Ч-44 Освітня мнемотехніка : навчально-методичний посібник / Г. А. Чепурний. — 3-тє вид., оновл. зі змін. та доповн. — Тернопіль : Мандрівець, 2020. — 152 с. — (Серія “Освітня мнемотехніка”)

ISBN 978-966-634-986-9 (серія “Освітня мнемотехніка”)

ISBN 978-966-944-153-9

У посібнику розкрито теоретико-методологічні основи застосування методів мнемотехніки в сучасній освіті, описано сферу застосування та історію розвитку цієї технології.

Значну увагу приділено поясненню методів і прийомів мнемотехніки, наведено приклади застосування мнемотехнічних методик для засвоєння різноманітної навчальної інформації в загальноосвітніх навчальних закладах та закладах дошкільної освіти.

Окрім того, посібник містить орієнтовні програми інтелектуального розвитку особистості з використанням методів і прийомів мнемотехніки.

Для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, студентів та батьків.

УДК 37.015.31

Навчальне видання

Серія “Освітня мнемотехніка”

ЧЕПУРНИЙ Геннадій Анатолійович

ОСВІТНЯ МНМОТЕХНІКА

Навчально-методичний посібник

3-тє видання, оновлене зі змінами та доповненнями

Керівник проєкту *Б. Фенюк*
Завідувачка редакції *А. Семенова*
Редакторка *С. Лакоцька*
Літературна редакторка *Т. Мороз*
Технічний редактор *А. Трут*

Підписано до друку 01. 06. 2020. Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 12,3.

Видавництво “Мандрівець”, вул. Текстильна, 18, м. Тернопіль, 46400

Тел. (0352) 52-06-20, тел./факс (0352) 52-43-38.

<http://mandrivets.com>, e-mail: contact@mandrivets.com

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3650 від 22. 12. 2009.

Друк: ПП “Коло”, вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич.

Усі права застережені

All rights reserved

ISBN 978-966-634-986-9 (серія “Освітня мнемотехніка”)

ISBN 978-966-944-153-9

© Г. Чепурний, 2013

© Г. Чепурний, зміни та доповн., 2020

© ТОВ “Мандрівець”, 2020

Зміст

ВСТУП	7
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ МНЕМОТЕХНІКИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ	9
1.1. ОСВІТНЯ МНЕМОТЕХНІКА: ВИЗНАЧЕННЯ, ПРИЗНАЧЕННЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ	10
1.2. АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ МНЕМОТЕХНІКИ В СУЧАСНУ ОСВІТУ	13
1.3. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УЧНІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ	15
1.4. ОСВІТНЯ МНЕМОТЕХНІКА ЯК СПОСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	18
1.5. ПРОБЛЕМАТИКА І ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ МНЕМОТЕХНІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	20
Розділ 2. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ОСВІТНЬОЇ МНЕМОТЕХНІКИ	24
2.1. МЕТОД “ЗВ’ЯЗУВАННЯ”	27
2.1.1. Прийом “Сюжет”	27
2.1.2. Прийом “Послідовні асоціації”	28
2.1.3. Прийом “Синтез”	30
2.1.4. Прийом “Римізація”	32
2.1.5. Прийом “Склеювання”	33
2.1.6. Прийом “Першої букви”	34
2.1.7. Прийом “Абревіатура”	35

2.2. МЕТОД “ПЕРЕТВОРЕННЯ”	36
2.2.1. Прийом “Аналогія”	36
2.2.2. Прийом “Трансформація”	43
2.2.3. Прийом “Піктограми”	46
2.2.4. Прийом “Стенографіст”	51
2.2.5. Прийом “Фонетична асоціація”	53
2.2.6. Прийом “Неологізм”	56
2.2.7. Прийом “Цифрообраз”	57
2.2.8. Прийом “Цифро-буквений код”	61
2.2.9. Прийом “Індивідуальна асоціація”	66
2.2.10. Прийом “Закономірність”	66
2.2.11. Прийом “Ребус”	68
2.3. МЕТОД “ПОРЯДКОВА СИСТЕМА”	71
2.3.1. Прийом “Опорний план-конспект (ОПК)”	71
2.3.2. Прийом “Інтер’єр”	75
2.3.3. Прийом “Топографія”	78
2.3.4. Прийом “Нумерація”	79
2.3.5. Прийом “Розгалуження”	81
2.3.6. Прийом “Тактильний”	82
2.3.7. Прийом “Матриця”	83
2.4. МЕТОД “ПІДСИЛЕННЯ”	89
2.4.1. Прийом “Модальність”	89
2.4.2. Прийом “Ознака”	91
2.4.3. Прийом “Уособлення”	92
2.4.4. Прийом “Гіпербола”	92
2.4.5. Прийом “Літога”	93
2.4.6. Прийом “Комік”	94
2.4.7. Прийом “Небилиця”	95
2.4.8. Прийом “Об’ємність”	96
2.4.9. Прийом “Колірний акцент”	97
2.4.10. Прийом “Візуалізація”	97
2.4.11. Прийом “Етимологічний”	99
2.4.12. Прийом “Понятійний”	99

2.5. МЕТОД “ЗБЕРЕЖЕННЯ”	102
2.5.1. Прийом “Раціональне повторення”	102
2.5.2. Прийом “Усвідомлення”	103
2.5.3. Прийом “Практичне застосування”	103
Розділ 3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МНЕМОТЕХНІКИ У СИСТЕМІ ОСВІТИ	104
3.1. УНІВЕРСАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ЗАСВОЄННЯ ІНФОРМАЦІЇ	106
3.2. МЕТОДИКА ТА ПРИКЛАДИ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСВОЄННЯ ІНФОРМАЦІЇ	109
3.2.1. Формування навичок асоціативного мислення та розвитку мовлення	112
3.2.2. Вивчення літер абетки	114
3.2.3. Вивчення словникових слів	115
3.2.4. Вивчення віршів і скоромовок	118
3.2.5. Робота з літературним твором (казкою)	122
3.2.6 Вивчення теми “Музика”	126
3.2.7. Вивчення планет Сонячної системи	128
3.2.8. Вивчення назв країн та їхніх столиць	129
3.2.9. Вивчення фізичних величин та формул	131
3.2.10. Вивчення англійських слів та їхньої вимови	132
3.2.11. Вивчення числових множин	138
3.3. НАВЧАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНІ КОМПЛЕКСИ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО	140
Розділ 4. ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ МНЕМОТЕХНІКИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	144
4.1. МОНІТОРИНГ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ	145

4.2. ДІАГНОСТИКА ПАМ'ЯТІ	146
4.3. ДІАГНОСТИКА УВАГИ	147
4.4. ДІАГНОСТИКА МИСЛЕННЯ	148
4.5. ДІАГНОСТИКА УЯВИ	149
4.6. ДІАГНОСТИКА СПРИЙМАННЯ	149
ДЖЕРЕЛА	151

Вступ

Сучасні вимоги європейського рівня розвитку освіти сприяють вільному вибору засобів навчання та максимальній самореалізації в умовах психологічного комфорту. Тому актуальною проблемою психолого-педагогічної науки стають методики ефективного засвоєння різноманітної інформації. Постійне збільшення обсягу інформації у поєднанні з високою конкуренцією та вимогами суспільства, з одного боку, сприяє інтенсифікації освітнього процесу, а з другого – призводить до низки порушень психічного та соматичного здоров'я школярів, студентів, а також осіб, які займаються самоосвітою. Тому одним із важливих принципів сучасної освіти є оптимізація навчання через застосування новітніх освітніх психолого-педагогічних технологій, зокрема, мнемотехніки як одного з найефективніших методів засвоєння інформації та попередження інформаційного перенасичення.

Ця методика належить до здоров'язбережувальної та часозберігальної технології, що забезпечує оптимізацію розумової діяльності й ефективно формує навички самонавчання. На жаль, незважаючи на значний історичний досвід застосування мнемотехнічних прийомів, наявність сучасних розробок та використання педагогами певних її елементів в освіті, проблема використання методів освітньої мнемотехніки ще далека від розв'язання.

Також подана методика належить до технології випереджального навчання – виду навчання, за якого короткі основи теми подає вихователь, учитель чи викладач до того, як почнеться її вивчення за програмою. Короткі основи можна подавати як тези під час розгляду суміжної тематики, а також ненав'язливі згадки, приклади, асоціації. Передбачається, що випереджальне навчання ефективно у процесі вивчення теми, важкої для сприймання. Випереджальне навчання передбачає розвиток мислення учнів, що перевершує їхні вікові можливості. Це також є одним із завдань освітньої мнемотехніки.

У **першому розділі** посібника розкрито теоретичні аспекти та передумови застосування мнемотехніки в сучасній освіті. Тут подано поняття мнемотехніки, історію її розвитку та сферу застосування, відмінність між термінологією, що її використовують на практиці та в теорії, а також показано актуальність упровадження цієї технології в сучасну освіту.

Про реалізацію саме цього завдання йдеться у **другому розділі**.

На основі власного досвіду та проведеного системного аналізу описаних у літературі способів, що поліпшують ефективність засвоєння нової інформації, було розроблено уніфіковану термінологію, створено єдину класифікацію методів і прийомів мнемотехніки, сформульовано чіткі визначення та наведено приклади.

Для багатьох педагогів та фахівців і просто батьків важливими є особливості застосування мнемотехнічних методик щодо засвоєння навчальних предметів чи занять, які створюють труднощі у загальноосвітніх школах та в закладах дошкільної освіти.

У **третьому розділі** посібника узагальнено досвід практичного застосування методів і прийомів освітньої мнемотехніки.

Враховуючи потребу індивідуального підходу до навчання, а також із метою максимального використання особистих здібностей, контролю успішності навчання та оцінки показників пам'яті, важливим є вивчення ефективності впровадження методів і прийомів освітньої мнемотехніки в освітній процес. Такі можливості надають тестові методики, що описані у **четвертому розділі** посібника.

Для формування навичок ефективного засвоєння інформації в дітей та учнів потрібен системний підхід і консультації тренера.

Пропонований навчально-методичний посібник є базою для подальшого розвитку методів освітньої мнемотехніки, їхнього наукового вивчення.

Він відкриває можливості для ширшого практичного використання мнемотехнічних прийомів для оптимізації процесів навчання як у сучасних закладах освіти, так і в індивідуальній роботі.

Цей посібник стане у пригоді педагогам, психологам, логопедам, спеціалістам, які працюють у галузі інклюзивного навчання, батькам, а також усім зацікавленим у практичному оволодінні методикою ефективного засвоєння інформації.

Запропонована технологія освітньої мнемотехніки допоможе сформуванню новий творчий підхід до навчання, дасть змогу легко й із задоволенням здобувати нові знання у будь-якому віці, конкуруючи лише зі самим собою вчорашнім і завжди перемагаючи у цьому змаганні.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ ОСВІТНЬОЇ МНЕМОТЕХНІКИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

- 1.1. Освітня мнемотехніка: визначення, призначення, історія розвитку
- 1.2. Актуальність упровадження технології освітньої мнемотехніки в сучасну освіту
- 1.3. Проблема розвитку мнемічних процесів учнів різних вікових категорій
- 1.4. Освітня мнемотехніка як спосіб оптимізації інтелектуальної діяльності особистості
- 1.5. Проблематика й практичне застосування технології освітньої мнемотехніки в освітньому процесі

1.1. ОСВІТНЯ МНЕМОТЕХНІКА: ВИЗНАЧЕННЯ, ПРИЗНАЧЕННЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ

Мнемотехніка (від грец. *μνήμη* – пам'ять і *τέχνη* – мистецтво) – це технологія покращення засвоєння нової інформації через свідоме утворення асоціативних зв'язків за допомогою спеціальних методів та прийомів [20, с. 2].

Мнемотехнічні прийоми передусім застосовують для поліпшення засвоєння складної інформації, що не має встановлених логічних зв'язків між її елементами з погляду людини, яка її запам'ятовує, і потребує тривалого зберігання та подальшого відтворення, наприклад: послідовність цифр, телефонні номери, історичні дати, хронологічні таблиці, нормативи, показники, формули тощо. Можливе запам'ятовування за допомогою мнемотехніки також різноманітної текстової інформації: плану-конспекту уроку чи виступу, іншомовних слів, термінів, географічних назв, граматичних правил, імен та прізвищ тощо. У такому разі створені за допомогою мнемотехнічних прийомів штучні асоціації засвоюються легше і швидше. Застосування мнемотехніки поліпшує показники обсягу та точності запам'ятовування і розвитку інших пізнавальних процесів, підвищує тривалість зберігання та якість відтворення засвоєної інформації.

Мистецтво запам'ятовування було особливо важливим для людства у дописемний період історії. Так, жерці, шамани, оповідачі, музиканти, торговці, ремісники та багато інших людей різних сфер діяльності повинні були запам'ятовувати значний обсяг інформації. Навіть після появи писемності важливість ефективного запам'ятовування не втратила своєї актуальності. Дуже мала кількість книг, висока вартість матеріалів для письма, надто громіздкі книги, відсутність навичок письма та читання – все це спонукало вчитися запам'ятовувати. У цей період немає чітких доказів існування мнемотехнічних прийомів, проте логічно припустити, що вони існували.

Перші згадки про мнемотехніку, або мнемоніку, як і сам термін, з'явилися у Стародавній Греції. Греки настільки обоожнювали пам'ять, що у їхній міфології з'явилася богиня пам'яті Мнемозіна, яка була матір'ю дев'яти муз, покровителькою всіх наук і мистецтв [16].

Вважається, що термін “мнемотехніка” придумав Піфагор Самоський (570–490 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ і математик, засновник релігійно-філософської школи піфагорійців. Проте в античній літературі існує культовий персонаж, якому чимало науковців приписують авторство винаходу мнемонічних прийомів – Симонід Кеоський (556–468 рр. до н. е.). Певні мнемотехнічні прийоми описав давньогрецький історик Геродот Галікарнаський (484–425 рр. до н. е.) та філософ і вчитель Гіппій Елідський (близько 400 р. до н. е.). Відомий філософ і вчений Аристотель (384–322 рр. до н. е.) також був обізнаний із мистецтвом запам'ятовування. Він розглянув питання пам'яті в одному зі своїх трактатів “Про пам'ять та запам'ятовування” (*De Memoria et Reminiscentia*) і, за деякими даними, написав книгу з мнемотехніки, яка не збереглася до нашого часу. Учень Аристотеля – видатний полководець і творець світової держави Александр Македонський (356–323 рр. до н. е.) – знав мнемотехнічні прийоми і славився феноменальною пам'яттю. Грецький філософ, історик та вчитель риторики Мет-

родор Скепсійський (145–70 рр. до н. е.) розкрив питання мнемоніки у своїх працях з риторики в розділі про пам'ять [16].

Вагомий внесок у становлення мнемотехніки зробили римські філософи, оратори, спеціалісти з поліпшення пам'яті. Так, одна з найдавніших робіт “Риторика”, що збереглася та містить дані про мнемонічні прийоми й особливості їх застосування, датується приблизно 86–82 рр. до н. е. і належить Марку Тулієві Цицерону (106–43 рр. до н. е.) – давньоримському політикові і філософу, блискучому ораторові. На той час мнемотехніка була важливим складником риторики і її широко застосовували в ораторському мистецтві. Одним із відомих прихильників мнемотехніки вважають давньоримського державного і політичного діяча, диктатора, полководця, письменника Гая Юлія Цезаря (102–44 рр. до н. е.). Пізніше про важливу роль мнемотехнічних прийомів та про принципи їх використання писав у своєму підручнику “Настанови ораторові” (*Institutio oratoria*) Марк Фабій Квінтіліан (35–96 рр. н. е.) – римський учитель красномовства. Праці Цицерона і Квінтіліана вперше сформувавши мнемотехніку як окреслену систему знань. Хоча варто зауважити, що на той час існувало чимало шкіл риторики, які також застосовували мнемотехнічні прийоми [16].

У V ст. н. е. Західна Римська імперія розпалася. У цей час письменник із Карфагена Марціан Капелла написав у прозі та у віршах енциклопедію “Про шлюб Філології та Меркурія” (*De nuptiis Philologicae et Mercurii*), в якій описав “сім вільних мистецтв”, що зображені в алегоричних образах юних наречених. Цей твір зберіг для Середньовіччя давню систему освіти, що ґрунтувалася на семи основних мистецтвах (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, музика й астрономія). У своєму переліку частин риторики Марціан у розділі, де йдеться про пам'ять, наводить опис мнемонічних прийомів [16].

У добу Середньовіччя, коли наука занепадала, освіта знайшла прихисток у монастирях, і мистецтво пам'яті застосовували переважно для вивчення релігійної літератури та обрядів. У цей період мнемотехніка була відома лише священникам, які оберігали її як таємницю від публічного поширення. Лише у XIII ст. учений-монах Роджер Бекон (1214–1292) написав трактат про мнемотехніку, рукопис якого й досі зберігається в Оксфорді. Варто також відзначити праці таких філософів і теологів, як Альберт Великий (1193–1280) та Тома Аквінський (1225–1274). Хоча їхні роботи мали релігійне та духовне спрямування, ґрунтувалися лише на невеликій частині трактатів Цицерона й Аристотеля, але розглядали мнемотехніку як частину чесноти, розсудливості, а не як мистецтво запам'ятовування. У цей самий період працював відомий поет, філософ і місіонер Раймонд Луллій (1235–1315), який написав книги філософської та релігійної тематики – “Мистецтва”. У працях він приділив належну увагу мистецтву пам'яті, способам її поліпшення і зміцнення. Крім того, Луллій читав лекції про “механічну логіку”, де описував і демонстрував мнемотехнічні прийоми. У цей період мнемотехніку викладали лише заможним людям, а її прийоми зберігали у таємниці [16].

З розвитком науки та культури поступово розвивалася і мнемотехніка. Вона знаходила все нових і нових прихильників, відтворювалися давні мнемонічні прийоми, з'являлися нові, розширилася сфера їх використання і доступність. Так, П'єр Раме (1515–1572) – відомий французький учений, філософ і логік, викладаючи риторику, значну увагу приділяв мнемонічним прийомам, що їх описав ще Цицерон і Квінтіліан,

також мав власні напрацювання. Вагомий внесок у розвиток тогочасної мнемотехніки зробили вчений Конрад Келт, мнемоніст Ламберт Шенкель, священник Попен та багато інших. Мнемотехніці присвятив свою роботу “Arsanum” (“Таємниця”) відомий німецький філософ, логік, математик, історик, дипломат, засновник і перший президент Берлінської академії наук Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646–1716) [16].

Однак однією з найвпливовіших постатей серед мнемоністів доби Відродження, безумовно, був Джордано Бруно (1548–1600) – італійський чернець-домініканець, філософ і поет. Одним із напрямів його діяльності було мистецтво пам'яті, якому присвячені твори “Про тіні ідей” та “Гімн Цирцеї” [16].

Станіслав Мінк фон Весншайн, у деякій літературі відомий як Вінкельман, у 1648 р. запропонував новий прийом запам'ятовування цифрової інформації через кодування цифр у букви та створення з них відповідних слів – так звана “цифрова азбука” [16]. У XVIII ст. цю методику вдосконалив англієць Річард Грей. З різними авторами було створено значну кількість різних модифікацій такої системи запам'ятовування, яку і тепер широко використовують мнемоністи під різними назвами: “цифровий код”, “числовий код”, “буквено-цифровий код”. Однак найчастішою і такою, що відповідає визначенню суті прийому, є назва “цифро-буквене кодування” [16].

У XVII ст. в Кембриджі Генрі Гердсон створив мнемонічну систему, яка спиралася на візуальні образи об'єктів, що за формою нагадують різні цифри. Вдосконалений варіант цієї системи, що поєднується з методом уявного розташування предметів, застосовував мнемоніст кінця XVIII ст. Грегор фон Фейнагель, який викладав мнемотехніку спочатку в Страсбурзі, а потім у багатьох європейських містах [16].

У XVIII–XIX ст., коли у Європі набуло поширення вчення про асоціативність людської пам'яті, мнемотехніка отримала новий науково обґрунтований поштовх у своєму розвитку. Крім того, в цей період розвитку мнемотехніки вона перестала бути таємною наукою і стала доступнішою для загалу. Мнемотехніку активно поширювали француз Еме Парі, німець Герман Коте, польський генерал Йосип Беєм, данець Карл Отто (під псевдонімом Ревентлов) та багато інших.

Вагомий внесок у наукове пояснення ефективності мнемотехніки зробив Ревентлов, який багато експериментував, доводив корисність та ефективність використання мнемотехніки педагогами і є автором кількох видань “Lehrbuch der Mnemotechnik” (“Посібник мнемотехніки”) [16].

В Україні перше видання, присвячене мнемотехніці, вийшло друком у 1859 році. Його здійснив директор Київської 1-ї гімназії професор Олександр Деллен, який написав твір “Kurzgefasste Geschichte und heutiger Standpunkt der Moemonik” (“Стисла історія і сьогоденна позиція мнемоніки”). У 1893 році в Одесі Н. Слоущ видав книгу “Мнемотехніка”, яка мала кілька видань [16].

Значний прорив у розвитку мнемотехніки відбувся наприкінці XX – на початку XXI ст., коли була видана певна кількість книжок, які стали доступні для всіх зацікавлених. Перелік цих видань поданий у джерелах в кінці навчально-методичного посібника. Ці та інші автори зробили вагомий внесок у розвиток мистецтва запам'ятовування і популяризацію в суспільстві такого цікавого та корисного напрямку, як мнемотехніка.

Із 2003 року в рамках проєкту “Педагогічний експеримент” у Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників працювала творча на-

уково-методична лабораторія “Розвиток пам’яті, уяви, творчого мислення” (керівник лабораторії Г. Чепурний), мета діяльності якої – адаптація методів мнемотехніки до освітніх та соціальних завдань, пов’язаних із засвоєнням складної для сприймання інформації.

Мета досягається через упорядкування наявних інноваційних технологій у єдину систему прийомів і методів, називається “Освітня мнемотехніка” та полягає у формуванні та повноцінному розвитку компонентів пізнавальних здібностей особистості для забезпечення якості ефективної освіти.

1.2. АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ МНМОТЕХНІКИ В СУЧАСНУ ОСВІТУ

Мета Нової української школи (НУШ) – створення такого освітнього простору, у якому буде приємно навчатись і який даватиме учням не лише знання, а й уміння, практичні навички, як їх застосовувати у житті. Тобто за допомогою компетентностей формується ядро знань, на яке накладатимуться вміння користуватися цими знаннями, цінності та навички, що знадобляться надалі у професійному та приватному житті. На наш погляд, зазначені процеси неможливі без уміння ефективно засвоювати інформацію.

Засвоєння нової інформації – це важливий аспект інтелектуальних можливостей учнів, що визначає результати їхнього вміння навчатися. Як відомо, на початковому етапі процесу навчання основним завданням є динамічний розвиток та формування навичок обробки інформації. А коригування процесу навчання в напрямку інтеграції з мнемотехнічними методами та прийомами сприяє підвищенню ролі розвивального аспекту навчання, успішному засвоєнню учнями знань, умінь та навичок. Саме тому вміння ефективно засвоювати інформацію є одним з найважливіших моментів навчального процесу, а невміння – може викликати певні психологічні проблеми, які виявляються у невпевненості в собі та у своїх можливостях, у зниженні мотивації до навчання та погіршенні навчання.

На нашу думку, існують типові проблеми під час обробки інформації, а саме:

- труднощі під час логічної обробки нелогічної інформації (послідовність цифр, телефонні номери, історичні дати, хронологічні таблиці, нормативи, показники, формули, іншомовні слова, терміни, географічні назви, граматичні правила, імена та прізвища тощо);
- інтерференція (витіснення попередньої інформації потоком нової інформації);
- відсутність раціонального повторення та закріплення;
- слабка мотивація;
- механічне запам’ятовування (зубріння);
- низьке зосередження уваги;
- відсутність відповідних навичок для полегшення засвоєння нової інформації.

Мнемотехніка ефективно допомагає розв'язати зазначені проблеми завдяки формуванню відповідних навичок, творчому підходу та створенню ситуації успіху, що є найдоцільнішою мотивацією процесів ефективного навчання.

Аналіз останніх досліджень проблеми формування здоров'язбережувального освітнього середовища через реалізацію здоров'язбережувальних освітніх технологій в освітньому процесі свідчить про спроби вчених переглянути загальні підходи до його формування, з'ясувати новий зміст, форми та методи реалізації означеної проблеми в умовах сучасної освіти. Ю. Науменко вважає, що здоров'язбережувальна технологія – це система, яка створює максимально можливі умови для збереження, зміцнення і розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистого й фізичного здоров'я всіх суб'єктів освіти (учнів, педагогів тощо) [11, с. 38].

Отже, науковці вважають, що поняття “здоров'язбережувальна” і “здоров'яформувальна” можна віднести до будь-якої педагогічної технології, яка у процесі реалізації створює відповідні умови для збереження здоров'я головних суб'єктів освітнього процесу – учнів та вчителів. Обробка інформації відбувається завдяки використанню ними своїх природних можливостей (образне мислення, творчий потенціал), що допомагає сформувати навички самонавчання, підвищує впевненість у своїх можливостях та, на наш погляд, дає змогу залічувати мнемотехніку до здоров'язбережувальних технологій.

Одним з аспектів підвищення рівня розвитку пізнавальних здібностей та пізнавальної активності є інтеграція різних видів діяльності в освітній процес. Розвивальна роль будь-якої діяльності полягає в тому, що вона є певною формою практики, тобто має практично-продуктивний характер (Г. Люблинська, Т. Постоян). Пізнавальні та творчі здібності формуються в діяльності у процесі пошуків та знахідок, що здійснюються у повсякденній практиці (Н. Ветлугіна, Н. Лейтес, І. Лернер, З. Новлянська). Розвиткові пізнавальних здібностей також сприяє участь дітей у діяльнісному груповому проєкті. Мнемотехніка дає змогу як для індивідуального, так і групового підходу до вирішення різних видів завдань та цілей. Пошук аналогій і логічних закономірностей, створення асоціативних зв'язків тощо розвиває комунікативні та пізнавальні здібності особистості.

Використовуючи у своїй діяльності методики мнемотехніки, які побудовані на розвивальних іграх, креативному мисленні, груповій роботі, організовуючи художню, художньо-мовленнєву та мовленнєво-побутову діяльність, різноманітні форми пізнавальної діяльності, мовленнєвотворчу діяльність, різноманітні інтелектуальні конкурси й турніри, конструктивну діяльність, технологія мнемотехніки в такий спосіб сприяє розвиткові пізнавальних здібностей особистості.

Таким чином, існує низка переваг щодо впровадження в сучасну освіту авторської технології “Освітня мнемотехніка” (далі – технологія).

1. **Образність щодо подання матеріалу:** веселі незвичні герої – “предмети-образи доквілля”, “образи представників тваринного світу” тощо.
2. **Багатоваріативність.** У технології дібрані методичні прийоми, які спрямовані на розвиток:
  - образного, творчого, логічного та асоціативного мислення;
  - мовлення, навичок читання, математичних здібностей;

- засвоєння складної для сприймання інформації: терміни, іншомовні слова, формули, історичні дати, тексти тощо;
  - навичок самоосвіти.
3. **Систематизованість.** Методичні прийоми можна систематизувати відповідно до освітніх завдань, визначених у Державних стандартах освіти.
  4. **Універсальність.** Методики дають можливість дитині виявляти свою творчість, опановувати різні освітні завдання (складати речення та цікаві розповіді, ознайомитися з цифрами або буквами, вправлятися у лічбі тощо), виконувати завдання у зручному темпі на всіх етапах здобуття освіти.
  5. **Задовільнення дитячих потреб.** Ігрові прийоми допомагають формувати та підтримувати пізнавальний інтерес до навколишнього, діти відкривають для себе нові можливості й інтереси.
  6. **Сприйнятливість.** Методичні прийоми легко сприймають діти та учні завдяки образності, казковості, можливості уявляти, що, своєю чергою, формує у дітей впевненість у собі та у своїх можливостях.
  7. **Збереження простору-часу.** Процес навчання відбувається енергійно, в короткий час, а також не вимагає великого простору.

1.3. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УЧНІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

“Історичний розвиток пам’яті починається з тієї миті, коли людина переходить вперше від користування своєю пам’яттю як природною силою до панування над нею”, – це слова відомого психолога Л. Виготського [4, с. 36]. Це панування, як і будь-яке панування над природною силою, означає тільки те, що на якомусь етапі розвитку людина накопичує досвід (у цьому випадку – психологічний), достатнє знання законів, за якими працює пам’ять, і переходить до застосування цих законів.

Основними мнемічними процесами є: збереження, забування, відтворення і впізнання [5, с. 301]. Відомо, що пам’ять – найбільш тренований пізнавальний процес [5, с. 302]. Головна умова розвитку пам’яті – вправи і тренування. Адже саме на пам’ять у процесі навчання припадає особливе навантаження. Від рівня розвитку мнемічних процесів здебільшого залежить успішність навчання школярів.

Перебудова мнемічних процесів у дитячому віці полягає в тому, що дитина спроможна ставити перед собою свідомі цілі (запам’ятати і пригадати), а також прагне досягти їх. Проте перехід від мимовільної пам’яті до довільної – це не одномоментний акт, а складний процес, що включає два основні етапи. На першому етапі здійснюється виокремлення й усвідомлення дитиною мнемічної мети, на другому – формуються дії, що відповідають їм, і операції. Спочатку способи запам’ятовування і пригадування дуже примітивні. Це повторення доручення за дорослим, промовляння матеріалу пошепки, дотик до картинок, їх просторове переміщення тощо, а в процесі пригадування – повернення до вже відтворених фрагментів.

З погляду відомого психолога П. Блонського, найраніше діти зберігають у пам'яті виконані ними рухи, потім запам'ятовують пережиті почуття та емоційні стани. Далі доступними збереженню стають образи речей, і лише на найвищому, останньому, рівні дитина може запам'ятати й відтворити смисловий зміст сприйнятого, виражений у словах [3, с. 701].

Рухова пам'ять виявляється вже у дитинстві, коли малюк починає хапати руками предмети, вчиться повзати, ходити. У ранньому віці дитина вчиться бігати, стрибати, вмиватися, застібати гудзики, зашнуровувати черевики. У дошкільному віці робота рухової пам'яті ускладнюється. Заняття спортом, танцями, грою на музичних інструментах формують уміння дитини запам'ятовувати, зберігати й відтворювати в певному порядку дедалі складніші рухи. Це, звісно, вимагає спеціального тренування під керівництвом дорослого, який спочатку показує дітям послідовність рухів, а потім стежить за правильністю їх виконання.

Варто зазначити і таку особливість дитячої пам'яті, як уява. Уява дітей про малознайомі речі часто виявляється не зовсім чіткою. Наприклад, після відвідування зоопарку образи тварин, що збереглися у пам'яті дитини, тьмяніють, зливаються, "сплутуються" з образами інших об'єктів. Фрагментарність дитячих уявлень – це наслідок розрізненості їх сприймання. Дещо випадає з часом, дещо спотворюється або підміняється іншим. Така помилка пам'яті – прямий наслідок незрілості дитячого сприймання і невміння дітей користуватися своєю пам'яттю.

Перші спроби застосування деяких прийомів, що сприяють підвищенню продуктивності пам'яті, розвитку її логічних форм, відзначаються у дітей віком 5–6 років. Виявляються вони в тому, що діти цього віку вже можуть самостійно здійснювати, хоча і в дуже простих формах, розумову обробку матеріалу.

Виховання словесно-логічної пам'яті запускає передусім розвиток розумової діяльності дітей – формування вміння аналізувати, виокремлювати в предметах певні властивості, ознаки, порівнювати предмети і явища між собою; здійснювати узагальнення, об'єднуючи різні об'єкти за будь-якими загальними ознаками, класифікувати предмети та явища на підставі зробленого узагальнення; встановлювати смислові зв'язки. Саме розумові операції на певному ступені їх засвоєння стають способами логічного запам'ятовування. З віком збільшується кількість смислових зв'язків і помітно зменшується кількість зв'язків, встановлених на основі зовнішньої схожості об'єктів або на випадкових асоціаціях. Проте до старшого дошкільного віку зберігається переважання зв'язків на основі асоціації за суміжністю. Впродовж усього дошкільного дитинства в пам'яті дітей відбуваються істотні зміни, зокрема, як кількісні, так і якісні. Збільшується обсяг безпосередньої пам'яті, швидкість і міцність збереження. З віком змінюється структура мнемічної діяльності, безпосереднє й мимовільне запам'ятовування переростає в складну свідомо регульовану діяльність, що спирається на різноманітні способи смислової обробки матеріалу; здійснюється перехід від мимовільної пам'яті до довільної. Перебудова мнемічних процесів у дитячому віці полягає в тому, що дитина ставить за мету свідомо засвоїти певну інформацію і починає застосовувати прості мнемічні прийоми.

Існують особливості розвитку пам'яті, пов'язані зі статтю дитини. У хлопчиків і дівчаток швидкість дозрівання ділянок мозку, що відповідають за пам'ять, не збігається, а різний темп розвитку лівої та правої півкуль істотно різняться своїми функ-

ціями. Встановлено, що у дівчаток значно швидше розвиваються функції лівої півкулі, порівняно з хлопчиками, а у хлопчиків, порівняно з дівчатками, – правої. Вченими виявлено, що ліва півкуля більшою мірою, ніж права, відповідальна за усвідомлювання довільних актів, словесно-логічну пам'ять, раціональне мислення, позитивні емоції. Правій півкулі належить домінуюча роль у реалізації мимовільних, інтуїтивних реакцій, ірраціональної розумової діяльності, образної пам'яті, негативних емоцій.

Доцільно нагадати, що, з погляду вікової психології, сенситивним періодом для активного розвитку механічної пам'яті є молодший шкільний вік. Те саме стосується й асоціативної пам'яті. У підлітковому віці найбільше розвивається логічна пам'ять [14, с. 143]. Ці положення доволі важливі, вони відкривають нові напрямки формування творчої особистості під час розвитку навичок запам'ятовування у дітей відповідного віку.

У молодших школярів переважає мимовільне механічне запам'ятовування, отже, на нього і доцільніше спиратися, використовуючи його закономірності. Відомо, що під час мимовільного запам'ятовування що вища активність розумової діяльності, то кращими є результати запам'ятовування [14, с. 145].

Діти порівняно рідко під час запам'ятовування використовують смислові зв'язки, спираються більше на зовнішні. У молодших школярів переважає образний інтелект, краще розвинена пам'ять на предмети і конкретні слова із зоровими образами, пам'ять на звуки, тони, а також пам'ять на емоційно забарвлені явища, уявлення, факти. Пам'ять на слова, що означають абстрактні поняття, значно гірша. Отже, працюючи з молодшими школярами, вчитель повинен спиратися на закономірності мимовільного запам'ятовування, використовувати частіше опору на образну й емоційну пам'ять, не виключаючи прийоми розвитку довільної пам'яті, смислового, опосередкованого запам'ятовування.

У процесі навчальної діяльності значною мірою розвивається здатність запам'ятовування і відтворення матеріалу. В підлітковому віці смислове запам'ятовування починає домінувати над механічним. Сама смислова пам'ять перебудовується, стає опосередкованою. Все більшу роль відіграє опосередкування словом, а не образом. Посилюється роль другої сигнальної системи під час керування мнемічними процесами.

Аналізуючи процеси забування учнів різних вікових категорій, важливо сказати про випадки, коли людина не може згадати чогось у цей момент (наприклад, відразу після отримання інформації), але пригадує або впізнає це через деякий час. Таке явище має назву ремінісценції (туманні спогади) [2, с. 80]. Сутність ремінісценції в тому, що відтворення матеріалу, який ми відразу не могли повністю відтворити, через день-два після сприймання поповнюється фактами і поняттями, які були відсутні при першому відтворенні матеріалу. Це явище часто спостерігається під час відтворення словесного матеріалу великого обсягу, що зумовлене втомою нервових клітин. Ремінісценція виявляється частіше у дошкільнят та молодших школярів. Набагато рідше це явище трапляється в дорослих. За даними С. Бочарової, під час відтворення матеріалу ремінісценція відзначається у 74 % дошкільнят, у 45,5 % молодших школярів і в 35,5 % школярів п'ятих-сьомих класів. Це пов'язано з тим, що дітям необхідний якийсь певний час для усвідомлення матеріалу, в результаті чого відтворення стає повнішим. Якщо ж матеріал усвідомлений одразу, то ремінісценція не настає [2, с. 89].

Хоча мнемотехніку як спосіб поліпшення мнемічних процесів активно впроваджували у систему освіти в дореволюційний період, за радянських часів її сприймали як буржуазну науку та забороняли використовувати в освіті. Результати цієї заборони спостерігаємо і в наш час. Якщо домінантним до 15 років є образне сприймання [2, с. 56], то навчання, навпаки, переважно зосереджене на логічній основі засвоєння інформації, що не відповідає природному сприйманню інформації. Як показує практика, велика кількість інформації в системі навчання є нелогічною, наприклад, історичні дати, терміни, іншомовні слова, цифрова інформація тощо. А враховуючи сенситивні періоди онтогенезу, переважання образного сприймання, відсутність навичок запам'ятовування складної інформації та спосіб подачі інформації, в більшості сучасних навчальних закладах освіти простежується низка проблем під час розвитку мнемічних процесів різних вікових категорій.

Мнемотехніка дає змогу вільного вибору способів засвоєння нової інформації. Враховуючи особливості сприймання, обробки та відтворення інформації, пропонуються різноманітні методи та прийоми мнемотехніки, що дозволяє індивідуальний підхід до розвитку мнемічних процесів.

1.4. ОСВІТНЯ МНЕМОТЕХНІКА ЯК СПОСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розвиток інтелекту – це стихійний підпорядкований своїм особливим законам процес визрівання операційних структур (схем), що поступово виростають із предметно-життєвого досвіду дитини [14, с. 123].

Засновником глибокої і впливової теорії розвитку інтелекту став швейцарський психолог Жан Піаже (1896–1980). Згідно з його теорією, в розвитку інтелекту людини можна виокремити чотири головні періоди: спочатку дитяча думка міститься в наочних діях (до 2-х років), потім ці дії інтеріоризуються (переходять із зовнішніх у внутрішні), стають перед операціями (діями) розуму (від 2 до 7 років), на третій стадії (від 7 до 11 років) виникають конкретні операції, на четвертій (від 11 до 15 років) – формальні операції, коли думка дитини здатна логічно будувати обґрунтовані гіпотези, з яких роблять дедуктивні (наприклад, від загального до індивідуального) висновки. Жан Піаже дійшов висновку, що когнітивний розвиток є результатом послідовних стадій розвитку особистості. Розвиток інтелекту дитини відбувається в постійних пошуках рівноваги між тим, що дитина знає, і тим, що прагне зрозуміти. Всі діти проходять ці стадії в однаковій послідовності під впливом таких чинників, як дозрівання нервової системи, накопичення досвіду, розвиток мовлення і виховання. Когнітивний розвиток дитини може блокуватися на певному етапі, якщо один із перелічених чинників недостатньо представлений [15].

На думку американського психолога Л. Терстоуна (1887–1955), існує набір незалежних здібностей, які визначають успішність інтелектуальної діяльності. З 12 здіб-

ностей, що їх він виокремив, в експериментальних дослідженнях найчастіше підтверджуються сім, зокрема:

- 1) словесне розуміння;
- 2) мовна швидкість;
- 3) числовий фактор;
- 4) просторовий фактор;
- 5) асоціативна пам'ять;
- 6) швидкість сприймання;
- 7) індуктивний фактор [17, с. 28].

Методики мнемотехніки, завдяки пошуку аналогій та образному мисленню, розвитку асоціативної пам'яті та формуванню навичок швидкості сприймання інформації, дають змогу на всіх стадіях розвитку інтелекту знайти рівновагу між набутими та новими знаннями, оптимізувати свою інтелектуальну діяльність.

Існує низка чинників, які впливають на інтелектуальну діяльність учня, а саме: психологічні, фізіологічні, медико-гігієнічні, соціально-поведінкові та педагогічні.

Пропонуємо авторську модель цих чинників:

- 1) *психологічні*: пам'ять, увага, уява, сприймання, вроджений інтелект, набутий інтелект, працездатність, особливості характеру, модальність, емоційний стан, тривожність, стрес;
- 2) *фізіологічні*: психофізіологія різних сенсорних систем (насамперед тих, що сприймають інформацію під час навчання), особливості темпераменту, біоритми;
- 3) *медико-гігієнічні*: загальний стан здоров'я, наявність захворювань, препарати, що впливають на розумову діяльність, режим праці та відпочинку, дотримання відповідних для вікових категорій стандартів до обладнання та навчальних матеріалів, показники мікроклімату, стан освітленості, ефективність вентиляції, фізична активність, харчування;
- 4) *соціально-поведінкові*: наявність навичок ефективного спілкування, особливості міжособистісних взаємин, стиль сімейного виховання, тип сім'ї, матеріально-побутові умови;
- 5) *педагогічні*: мотивація навчання, спосіб подачі інформації, складність інформації, взаємини педагог – учень, створення ситуації успіху, застосування ефективних інноваційних технологій, у т. ч. мнемотехніки.

Використання технології мнемотехніки, враховуючи особливості характеру та модальність, а також природних ресурсів уяви та образного мислення, зниження тривожності та напруження у стресових ситуаціях, формування навичок ефективного засвоєння інформації, дають змогу поліпшення розумових здібностей особистості, оптимізації її інтелектуальної діяльності та підвищує працездатність учнів в умовах сучасної освіти. Це доведено результатами багаторічної експериментальної роботи в навчальних закладах, де використовували технологію мнемотехніки (див. розділ 3).

1.5. ПРОБЛЕМАТИКА І ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ МНЕМОТЕХНІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Упровадження технології мнемотехніки в освітній процес можливе за наявності відповідних програм навчання за методикою освітньої мнемотехніки чи гурткової роботи. Також можна використовувати методи і прийоми мнемотехніки під час навчання, у процесі якого виникають труднощі із засвоєнням відповідної інформації. Це може бути складний для сприймання термін чи визначення, географічна назва чи фізична величина тощо. Використання відповідних прийомів економить час для засвоєння інформації, допомагає в цікавій формі сформулювати асоціативні зв'язки, зосередити увагу класу чи групи учнів, ліпше засвоїти відповідну інформацію.

Важливим моментом упровадження технології мнемотехніки в освітній процес є створення самими педагогами різноманітних мнемотехнічних продуктів: навчальних програм із використанням методик мнемотехніки, різноманітних тренажерів для поліпшення засвоєння нової інформації, розробки нових прийомів та способів ефективного засвоєння інформації тощо. До речі, використання єдиної термінології допоможе вчителям, вихователям, психологам тощо краще зрозуміти методологічну розробку інших фахівців та провести ефективну апробацію.

Для ефективного впровадження технології мнемотехніки вчителю рекомендується засвоїти пропонувані в посібнику методи та прийоми й апробувати їх у шкільний та в позаурочний час. Варто також ознайомити батьків із цими прийомами та запропонувати використовувати їх під час засвоєння складної інформації.

Для полегшення створення відповідних мнемотехнічних навчально-методичних матеріалів доцільно провести обмін досвідом із колегами, що сприятиме високій продуктивності діяльності та пошукам оптимальних варіантів розв'язання проблем із теми.

На наш погляд, одним із найефективніших способів для поліпшення засвоєння нової інформації є індивідуальна та групова самостійна робота. Тому, виявивши труднощі під час засвоєння нової інформації, доцільно ознайомити учнів із методикою засвоєння та запропонувати самостійно розв'язати означену проблему, створити певний продукт: опорний план-конспект, відповідний тренажер, знайти аналогію тощо, а також ознайомити інших учнів чи іншу групу дітей із виконаним завданням. Можна провести дискусію, захист цієї роботи, результатом якої є не лише максимально ефективно засвоєння нової інформації, а й формування навичок самоосвіти, що, безумовно, сприятиме успішності навчання.

Також важливо знати про типові помилки, які часто допускають не лише початківці, а й педагоги, які впроваджують різні варіанти технології мнемотехніки у практику. Перша і вкрай важлива помилка – це використання сумнівної термінології. Замість ґрунтового дослідження конкретної методики навчання чи використання уже створених посібників, майбутній фахівець, наприклад, використовує інтернет як легкий і зручний спосіб отримання інформації. На сьогодні інтернет є чи не єдиним джерелом швидкого пошуку потрібної інформації, однак у мережі є багато неперевірених або

просто авторсько-експериментальних розробок. Наприклад, якщо ввести в пошукову систему слово “мнемотехніка”, то відразу після вибору в інструментах пошуку “картинки” відображається велика кількість так званих мнемотаблиць – зображень, що розміщені в комірках. Якщо розтлумачити визначення поняття “мнемотаблиця”, яку чомусь вважають чи не найефективнішим засобом навчання мнемотехніки в початковій освіті, то ми зрозуміємо, що мнемотаблиця – це схема, в якій міститься певна інформація. Слово *мнемотаблиця* складається з двох слів: “мнемотехніка” і “таблиця”. Отже, суть цього прийому така: в таблицю поміщають, наприклад, схематичні малюнки, а потім їх опрацьовують для запам’ятовування.

По-перше, у пропонувананих “мнемотаблицях” немає відповідних рядків і стовпчиків, тому вже слово “таблиця” в назві не доцільна. По-друге, а це вкрай важливо, завдання мнемотехніки – спростити, а не ускладнити засвоєння інформації. Наприклад, для вивчення вірша Н. Забілої:

Автобус їде по алеї,
акація цвіте в садку.
А ми, зібравшись під нею,
абетку вивчимо легку.

Рис. 1.1. Приклад неефективного засвоєння вірша

Подасмо таку “мнемотаблицю” (рис. 1.1). Блоки інформації поміщені в порядкові квадрати. Їх вивчають для запам’ятовування вірша. По суті, будь-яка ігрова методика, яка є альтернативою простому зазубрюванню, дасть непоганий результат. Однак в нашому випадку, коли йдеться про якісний методологічний підхід, таке вивчення не доцільне та не правильне. Але насправді все навпаки: лінії чи квадрати не допомагають, а заважають продуктивному засвоєнню – в цьому випадку – вірша. Аргументом для такого твердження є те, що лінії розділяють одиниці інформації, і мозок сприймає кожен одиницю як окреме зображення. Адже якісне засвоєння інформаційних одиниць має сенс в їх об’єднанні, а не роз’єднанні. Як показали дослідження в експериментальній

Рис. 1.2. Приклад ефективного засвоєння вірша

Термін “ейдотехніка” ввів нейропсихолог Олександр Лурія, автор “Маленької книжки про велику пам’ять”¹. Ейдотехнікою він називав методику конкретно-образного мислення. Цим терміном користуються доволі рідко, і чітко описаних та апробованих методик ейдотехніки невідомо.

Слово “ейдетика” часто поєднують із поняттям “ейдетизм”², що є феноменом і проходить в підлітковому віці. Незалежно від того, що цим питанням займалися багато фахівців, наприклад Е. Ейнш, Л. Виготський, В. Артемов, П. Блонський, М. Добринін, П. Загоровський, О. Лурія, С. Рубінштейн та інші, все одно поки зберігається багато суперечностей в описі цього феномена. Так, багато радянських психологів, зокрема і Виготський, зводять ейдетичний образ до послідовного образу, а інші підкреслюють, що ейдетичні образи треба відрізнити від послідовного образу і уявлення.

Нейробіологи з Каліфорнійського університету в Ірвіні дійшли висновку, що для надпам’яті у мозку збільшується обсяг. Це те саме, що комп’ютер отримав би додатковий жорсткий диск. З другого боку, виявилось, що ділянки мозку, за рахунок збільшення яких виявляється фотографічна пам’ять, пов’язана з деякими психічними розладами. Це дає підставу ейдетіку розглядати швидше як можливу патологію, ніж як прояв здорового типу пам’яті.

Таке припущення підтверджують експериментальні дослідження М. Конової про значущість ейдетичних феноменів у психіатрії. Вона проаналізувала конкретні випадки патологічного та непатологічного прояву ейдетичних феноменів у дітей. Розуміючи ейдетіку як “здатність до утворення наочних образів”, автор дійшла висновку, що “в деяких випадках галюцинаційні явища у хворих обумовлені саме цією здатністю”.

¹ Лурія О. Р. Маленька книжка про велику пам’ять (Розум мнемоніста) / О. Р. Лурія. – Москва : Московський університет, 1968. – С. 10–35.

² Ейдети́зм (від грец. *εἶδος* – образ, зовнішній вигляд) – особливий характер пам’яті, переважно на зорові враження, що дозволяє утримувати й відтворювати в деталях образ сприйнятого раніше предмета або явища. У цей образ можуть і часто входити також насичені образи та інші сенсорні модальності (слухові, тактильні, рухові, смакові, нюхові).

роботі, засвоєння в квадратах є менш ефективними, ніж без них (рис. 1.2).

Якщо забрати квадрати та додати ряд підказок, то засвоєння буде легшим та зрозумілішим завдяки сприйманню вірша як єдиного образу.

Дискусійним питанням в освіті є розуміння відмінностей між поняттями: **мнемоніка**, **ейдетика** та **ейдотехніка**.

Хоча в повсякденному користуванні слова *мнемотехніка*, *ейдотехніка*, *мнемоніка* та *ейдетика* є синонімами.

Таким чином, розглядаючи феномен ейдетичної пам'яті, можна дійти висновку, що ейдетична пам'ять явище рідкісне й унікальне. Існування цього феномена можна вважати біологічною патологією дитини від народження. Тому розвиток ейдетичних образів – це, найімовірніше, міф, а не реальність. Він має неоднозначну оцінку та вимагає експериментальної перевірки. Очевидно, на розуміння означеного питання вплинули не лише власне наукові, а й соціально-політичні, ідеологічні та навіть особистісні фактори дослідників, що ще раз підтверджує потребу переосмислити вже раніше відкритого та описаного. Використання терміна “ейдетика” як у науковців, так і в багатьох методистів, викликали деякі запитання, пов'язані з повною відсутністю науково-методичного обґрунтування. Наприклад, візьмемо метод технології “ейдетики” – ОЖИВЛЕННЯ, який, по суті, є прийомом. Цей прийом передбачає надання живих ознак неживим предметам. Наприклад, домалювавши усмішку сонечку, пропонується створення ознак живої істоти. Однак оживлення, за професійним означенням, наприклад, у медицині, означає реанімацію живої істоти. Це означає, що таке визначення є серйозним конфліктогеном для подальшого продуктивного використання відповідної термінології. І навпаки, якщо прийом надання живих ознак неживим предметам відомий в науково-методичній практиці як “уособлення”, то надання вже відомому в філології прийому іншої назви викликає серйозний сумнів у компетентності до науково-методологічного підходу щодо створення даної розробки.

Тому, незалежно від того, що слово “ейдетика” досить популярне для використання як поняття методики ефективного запам'ятовування, використовувати цей термін недоцільно. До речі, терміном “ейдетика” послуговуються лише на терені пострадянських країн.

У літературі натрапляємо на визначення, що мнемоніка (грец. *μνημονικόν*) – це мистецтво запам'ятовування. Однак, якщо взяти реальний переклад, то це слово означає “пам'ять”, і лише слово *τέχνη*, що в перекладі з грецької означає “мистецтво”, дає логічне визначення самого слова “мнемотехніка” – мистецтво пам'яті, або мистецтво запам'ятовування. Логічно, що слово “мнемоніка” – це просто спрощення слова “мнемотехніка”. Більшість спеціалістів, які працюють з процесами мислення, знайомі з поняттям “мнемічна діяльність” (від. англ. *mnemonic activity*), що означає активну діяльність людини, спрямовану на запам'ятовування та відтворення матеріалу. А самі мнемічні процеси організують і реконструюють усе те, що “видобувають” інші пізнавальні процеси. Тому доцільно зробити висновки:

1. Єдиного визначення технології, що займається обробкою та збереженням інформації, не існує. Однак більшість фахівців і науковців віддають перевагу терміну “мнемотехніка”, що в своїй фонетиці саме означають методики, що організують та допомагають засвоювати інформацію.
2. Недоцільно акцентувати на феноменах (наприклад, ейдетизм), які є перехідними або специфічними, а доцільніше (на нашу думку) працювати зі звичайними поняттями: образне мислення, мотивація, увага, пам'ять тощо.
3. Для ефективної співпраці з іншими фахівцями та наукового підходу недоцільно користуватися сумнівною термінологією та методиками, що можуть викликати конфліктогени (невідповідність назві прийому чи методу).

Розділ 2. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ОСВІТНЬОЇ МНЕМОТЕХНІКИ

- 2.1. Метод “Зв’язування”
- 2.2. Метод “Перетворення”
- 2.3. Метод “Порядкова система”
- 2.4. Метод “Підсилення”
- 2.5. Метод “Збереження”